

Համաձայնութիւն. — որ թերեւս մեր ազգին սեպհական առանձնաշնորհութիւններէն մէկն է՝ թ.Թ. դարու վերջը:

ՅԱՐԻ ԵՐԵՎԱՆԻ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԷՐ

137. Г. А. ЕЗОВЪ, — Сношанія Петра Великаго съ Архангелскимъ Народоу, Документы. — — 4. У. Եղան — Պետրոս Մեծին յարաբրութիւնները Հայ ազգին նստ: Արժանաբարութիւնը: Պետերբուրգ, 1898. Մծ 8⁰ էջ XVI+CXLIХ+512:
138. THE AMERICAN JOURNAL OF THEOLOGY. Vol. II, July 1898, Number 3. էջ 705-7. CATERGIAN. Die Liturgie bei den Armeniern. Fünfzehn Texte und Untersuchungen. Herausgegeben von P. J. Dashian.
139. АЖАНШЕВЪ, Братская Помощь пострадавшимъ въ Турніи Армянамъ. — — 4. Զանշան — Շիրաքական օգնութիւն. Բ. տպագր. (պատկերազարդ) Մոսկու 1898. Մծ 8⁰ էջ А-V+LXXIII+624-6+274:
140. PATRUBANY L. v. — Sprachwissenschaftliche Abhandlungen, Bd. I, Heft 10.
141. BASMADJIAN K. J. — A propos des deux sceaux héteer. էջ 5. 1898.
142. N. HATCHÉRIER. — Le fonctionnement de l'assurance en Turquie, Paris 1898. Extrait de la Revue internationale des Assurances. էջ 207—282 և 383—431.

137. Գ. Ա. Եզովս: Պետրոս Մեծին յարաբրութիւնները Հայ ազգին նստ: Բազմաթիւ տարեաց բնութեան աշխատութեան արդիւնք: Պր. Կ. Եղան վերջերս Տրապարակ Հանած է այս՝ կրճաճք բեւէ իւր տեսակին մէջ միակ գործն, որ յիշաւի գլուխ գործող մըն է եւ շատ կարեւոր աղբիւր է թիշնետասներորդ դարուն վերջին քառորդին եւ ութնետասներորդ դարուն առաջին կիսուն Հայկական պատմութեան Համար: Ամբողջ գործն, որ երկու զխաւոր մասանց կը բաժնուի՝ կը բաղկանայ 150+512 մեծագիր էջերէ, ապիւն լիցիլի վայ է շատ ընտիր տպագրութիւնը: Առաջին մասն՝ ամբողջ ուսերեն՝ առաջնորդող մըն է այս արձանագրութեանց լաբիւրիւթիւնն մէջ. իսկ երրորդ մասն է որ կը բաղկանայ այս վերջիններս՝ որ իբր 305 թուով՝ նոյնիսկ յօդուածներու մէջ գեանդուած են, տեղ տեղ շատ Հետաքրքիր ստորագրութիւններով: Այս մասին կը յաջորդեն Շահ Աբասին պատեղողմիւնուն առթիւ Հայոց կրածներուն պատմութիւնն, որ թարգմանութիւն է Փիլիպպոս Բ. ին Հրամանաւ Հայաստան զրկուած Ազգաօրինեան կրճատներէն լուսխաններէն լեզուա գրուած բնագրէն, եւ Abbé St. Martinին նամակը, գրեալ առ Աղէք. Հուսթըլ: Յաջորդում կը ներկայացունենք մեր յարգելի ընթերցողը Պր. Լ. Մանթանօյն՝ այս գրքին վայ գրած մասնախաւսակաճը, զոր հրատարակած է Մոսկուայի «Ռուս. Վեդ.»

նշանաւոր լրագիրը. եւ որուն Հայերէն թարգմանութիւնը պարտական ենք Պր. Պետրոս Չաքաբանին, որուն հոս հրապարակու մեր շնորհակալութիւնը կը յայտնենք:

«Ինչպէս յայտնի է Պետրոս Մեծին իր արեւելեան քաղաքականութեան մէջ՝ ձգտում էր ոչ միայն քաղաքական այլ եւ հոլաւոր-մարտադրական (cultur-humanisme) նպատակներին: Մուսուլմաններին (Պարսից) լծի տակ ապրող քրիստոնեայ ազգութիւններին ազատումը նրա ուխտեալ իղձն էր, «Նստուածքի օրհնած մի գործ» (տես Սոյովեռով «Ռուսաստ. պատմութիւնը», 5. VI էր. 79, Պետրոս Մեծի Նամակը Վախթանգին), Պետրոս Մեծը լաւ Հասկանում էր՝ թէ ինչ օգուտներ կարելի է ստանալ այն բարոյական կապերից, որ կապում էր Մուսուլման Արեւելքի քրիստոնեայ ժողովրդները Ռուսաստանի հետ: Ռուսաստանի մեծ վերանորոգիչ յարաբրութիւնը Հայ ազգի հետ՝ սերտ կապ ունի իր ձեռնարկած Պարսից արշաւանքի հետ (1722 թ.): Հայերէն վերաբերեալ Պետրոս Մեծը, ինչպէս պրեւում է Եղանի հրապարակած գոլովմաններէց, հետեւում էր՝ համաձայն իր Արեւելեան ընդհանուր քաղաքականութեան այս նպատակներին: Հայերի մըջոյ՝ զարգացնել Ռուս. եւ Պարսկ. միջին առեւտրական յարաբրութիւնները, Պարսկաստանից նուաճած երկիրներէ բնակեցումը Հայերով, եւ վերջապէս Հայերի պաշտումը այն Մուսուլմաններին լծից (տես Ներածման LXXII էրեսը): Սրա վերաբերեալ բազմաթիւ գոլովմանները (ընդ ամենը 305 Nr. Nr.) որ լայն են սփռում Պետրոս Մեծի նպատակներին եւ ձգտումներին վայ, եւ որ ապիւն են Պարսից արշաւանքի ժամանակաց շատ երեսնայթերի (Փախտ) առանձին նշանակութիւնն, քաղաւած են Պր. Եղանի ձեռքով մի քանի թէ ուսն են թէ արաստահամարի դիւաններէց: Մոսկուայի զլեւալոր եւ Պետերբուրգի արտաքին գործերի պաշտօնէութեան դիւաններէց, աւստրական պաշտական եւ տերութեան դիւաններէց, բաւարական թեալաբական գաղտնի տերութեան դիւանատնից, նմանապէս եւ այլ հիմնարկութիւններէց: Այս գոլովմաններն որ առաջին անգամ են հրատարակուում, ընդգրկում են աւելի քան կէս դարու չըլնան, (1698—1736 թ.թ.) նրանք բոլորը հաստատուած են ժամանակաշրջական կարգով, որ զգալի կերպով Հնչուացնում է նրանցով օգտուիլը: Գոլովմաններին լեզուն գանձանքն է, ուսուերեն, Հայ., լատ., գերմ., քաղ.: «Հայերէն գոլովմանները բաց ի պատմականից՝ ունին եւ առանձին լեզուագիտական արժէք, այս պատճառով՝ որ զրկած լինելով իտալիցական եւ ոչ թէ անցեալ դարույ սկզբի գրականական լեզուով, ներկայացնում են

1. Վերջերս պատմութեան այս չըլնան վերաբերեալ երեսացի մի քանի ուշադրութիւններ ուսերեն լեզուով, որոնց մէջ նշանաւոր տեղ է բռնում, թիւն Համառօտ բաց գեղեցիկ կերպով գրած՝ «Հայերէն Ռուսաստանում» Լադարեան ճեմարանի հնգագլխեալ վերատեսուց. Գեորգ Բանասեանի յօդուածը, գերագած Պր. Գր. Զանշանի Հանրահանձն «Եղեղարական օգնութեան» ժողովմանով մէլ. (Եր. 513 եւյլն): Նամոթ. Թարգմանից:

զանհատելի նի թ բարբառներ ուսումնասիրելու գործում¹⁾

Գոհումնանների բնագիրը կազմում է Պր. Եղեանի հրատարակութեան հիմնական մասը, իբրեւ ընդարձակ ներածութիւն՝ կայ մի աշխոյժ կերպով դրած գլուխ (150 երեսից բաղկացած), որ ներկայացնում է «Պատմական տեսութիւն ուսու կառավարութեան յարաբերութիւնների հայ ժողովրդի հետ», Այդ նախաբանում առանց որի գծուար կը լինէր ընթերցողին զանազան գոհումնանների կարգ գտնելը, մենք հանդիպում ենք հետաքրքրական խոգորկութիւնների որ նպատակում են այդ շրջանի առաւել լաւ պարզաբանման, Մատնացոյց անենք՝ օրինակ՝ այն գրութեան նկարագրութիւնը որի մէջ զանգված են այնցեալ զարաւայ սկզբին Պարսկաստանը, ծանոթապէս նրա մէջ ապրող քրիստոնէաների եւ մանաւորապէս Հայոցի կենքի պայմանների ծանօթութիւնը, Այդ նպատակով հեղինակը ծանօթացել է այն լայնածաւալ գրականութեան հետ, որ կազմում են միսիոնարների եւ եւրոպական ճանապարհորդագրութիւնները, չսխչելով գեւ. այն յիշատակաբաններն որ պատկանում են ժամանակից հայ պատմագրութեան գրքին (Տես գրքի վերաբերեալ մանրամասն գրառուցակը, ներածման 147—149 երեսներում²⁾)

Պր. Եղեանի գիրքը վերջանում է 2 յաւելումով, (Երանցից առաւել հետաքրքրական է երկրորդը որ ներկայացնում է «Փրանսիական ակադեմիկոս Սէն Մարտինի գրութիւնը Հայաստանի ուսումնասիրութեան մասին, Անգլանդի ֆոն Հոմբուրգի համար կազմած») եւ գեղեցիկ կերպով կազմած յատուկ անունների մանրամասն ցանկը (Հայերէն եւ Եւրոպ. լեզուներէ) ։ Պր. Եղեանի ներկայ հրատարակութիւնը անշուշտ կազմում է նշանաւոր մշակութաբան Պր. Եղեանի արտաքին քաղաքականութեան պատմութեան վերաբերեալ նիւթերի եւ գոհումնանների գտնածութեան մէջ³⁾

ԹԻԳՄ. ՊԵՏՐՈՍ ՋԱՅՐՈՍԻԱՆ

138. The american journal of Theology. — Die Liturgien bei den Armeniern. Պր.Փ. Կոնիքի. Հ. Յ. Վ. Տաշեանի արեւմտեւ հրատարակութեան Հ. Յ. Վ. Գաթրեանի «Մերապի պատարագամատուցող Հայոց» անուն գիրքն այսու՝ անգղիական աշխարհի կը ծանօթացնէ, նոյն գրքին բովանդակած 15 բնագիր պատարագների համառոտաւ յիշելով եւ առնելեր դնելով նաեւ անոնց հեղինակներն եւ որ դարձած մէջ գրուած ըլլաւ։ Մատենայ կարեւորութիւնն եւ ունեցած արժէքն բարձրացուցած ասան՝ երբ կը հաստատէ թէ այս նիւթին վրայ գրուած ամենահամալուար հեղինակութեանց կարգը՝ Mr. Brightmannի, Eastern and Western Liturgies «ին լրով կրնայ դասուիլ, կը ցաւի միայն թէ ինչու մատենան եւրոպացի գիտնականաց մասշնչել՝ լաւ արիներն կամ նաեւ գերմաներն լեզուաւ չէ հրատարակուած։ Պր.Փ. Կոնիքի կը խոստանայ թէ նոյն լրագրին յաջորդ թիւումը ընդարձակացնէ մատենան վրայ պիտի խօսի։

Հ. Վ. ՍՄԷԼ.

139. Զորեւան, Երեւոյնով օգնութիւն։ Աւարակութեան կը տեսնենք այս ընտիր մատենա գտած համակրութիւնն, որուն ամփոփելի փաստ մըն է՝ այսպէս քիչ ժամանակի մէջ եղած երկրորդ տպագրութիւնը։ Մատենան ժամանակի ընդարձակ քննադատուած եւ ուսումնասիրուած է մեր թղթակից բարեկամ Պր. Կ. Տիրեանէ՝ թերթիս ընթացքին մէջ (Հւնդ. 1898, էջ 51, 114, 147, 211)։ Ըստ այսմ բոլորովին աւելորդ կը համարենք դարձեալ անգրադաւանայ, թէեւ խմբագրութեան մէջ շատ մեծ փոփոխութիւն եղած է։ Յաւանդարանն շատ ընդարձակուած է (Ա. տպագրութիւնն ունէր XLVIII էջ, Բ. LXXXII), Ա. Բաթինի հոդուն մէջ ունէր 752՝ նորին մէջ 624։ Բ. Բաթինի հոդուն մէջ 128՝ նորին մէջ 180։ Բայց ասանք էական փոփոխութիւններ չեն, պարզապէս ետեւաւորութիւնն են յօդուածնոց, տեղի ու յապաւմանք, տեղի ու յաւելմանք։ Բոլորովին նոր են այս Բ. տպագրութեան մէջ՝ երկու մեծ եռածալ պատկերները (Հայ փառաւորական չքագործների ներկայացընդ), Պր. Եղեանի «Երգեցողութիւնը սրբոյ պատարագէն» մէկ երկունիւնը, եւն եւն։ Դմանապէս շատ լաւ տպագրութիւն կ'ընեն նոր հրատարակութեան պատկերաց տեղիս տեղիս գունատիպ, ուրիշ տեղեր ալ գունատար յատուկ վրայ տպուած ըլլալը, կը մնալ թէնք որ մատենին այս երկրորդ տպագրութիւնն ալ առաւելոյն պէս համակրելի մուտք գտնէ թէ մերայնոց եւ թէ Ռուսաց լրագր։ Հ. Վ. ՍՄԷԼ.

140. Sprachwissenschaftliche Abhandlungen, H. 10. Այս ատարաւ ալ իւր նախորդին յօդուածոց շարունակութիւնն է։ Առաջին յօդուածը 131—214 հայերեն բառերու համեմատական առաջաբանութիւնն է, տեղիս տեղիս շատ յախող լայն երբեմն ալ ոչ այնպիսի, այսպիսի խոսքով բառին առաջաբանութիւնը իւր-առ-քան-չ (— ոչ) — իւր մեզի անհասկանալի կ'երևայ, եւն։ Էջ 223 հայերէն Արթուր բառը կը համեմատէ հունգարերէն Árpádին հետ, որուն մ նուազաւոր՝ հայերէնին ունի կը համապատասխանէ, բեկելով թէ գեւ. չէ տալացուցած Árpádինուն Արշակունցաց պէս իրանեան ծագում չունենալը։ Csapo Եւրոպիէն հետ, Csárik Էւրոպիէն հետ եւն։ Էջ 226—229 քանի մը Գրանիւլուանիոյ Հայոց դրոճածական անուններ յառաջ կը բերէ, իսկ 229—235. Բ. հայերէն-գերմաներէն բառարանը կը շարունակէ, որուն մէջ կան քանի մը իմաստի սխալ թարգմանութիւններ, այսպէս «ուցեդոյն» — քաղաք, անուշ, որ ըստ Առնեան Բաւարացիի պէտք էր ըլլալ «հեղուկ, կալուղ» եւն։ Դմանապէս սխալ ընթերցումներն ալ կան, այսպէս axaveyages, որ պէտք էր ըլլալ axavayages (կամ axaveyages), անշուշտ՝ շնորհիւ Առնեան Բաւարացիի մանր եւ գծուարեթեւեղի դրոյն, զոր որոշակ կառուի եւ զաւուշ իւր յառաջ բերած (մերթ առմիկան) բառերէն՝ կը դրոճածէ պատուական հեղինակը։

Հ. Վ. ՍՄԷԼ.

141. Յաւանդան կ'։ Երկու նոր Հայկու ինքնեւ — ասիւ։ Այս 5 էջէ բաղկացեալ ատարա Հանդիպում (Մայիս, էջ 139) մէջ հրատարակուած 2 նախակիրակեան — հաթեան կ'ընթերցեն երկրորդին

(փոքրին) ընթերցման եւ մեկնութեան նուիրումն են. Պր. Հեղինակը յայտնում է ընթեռնելու այս կնիքն. Ըստ այս ընթերցման՝ կնիքը ըլլալու է «Մեծ Թագաւոր Մուսալի(ի)ու, որդի Տարհուլարայի, անուն Վոսմանյ (Վոսմանէնէ) Թագաւորին» կը շնորհաւորենք Պր. Բաւանջեանին հոս հրապարակաւ, եւ կը խոստանանք թերթիս յաջորդ թուերն մէկուն մէջ անոր նոր առիթ մ'ալ ընծայելու, մտղծելով ի սրտանց մի եւ նոյն յաջորդութիւնը:

142. Դ. Հանքերնմ: Ազնու-է-բու-նի-նալ պաշտ-աւոր-նի-նալ (ի-բ-ն) է Տափաշաբ: Ըստ ինքեան տեղւոյնք մատենան քննադատելը, այնու որ յայկական մատենագրութեան եւ ոչ շղորթեանի վրան, ի բաց առեալ այն պարագան որ հայանուն հեղինակ մ'ունի սակայն բոտ մանաւոր ինդոսնաց պատուական Հեղինակին՝ ի հրատարակենք հոս նոյնն, առանց մանաւոր խորհրդածութեանց, այսչափ միայն բերելով՝ թէ ընթերցողին վրայ այն ազդեցութիւնը կ'ընէ՝ իբր թէ կը զգուշացնէ ընթերցողն այս եւրոպական, օտար ընկերութեանց քովը ապահովագրուելէ, այն պատճառաւ որ ասոց զորմատարներն իրենց աննական օգուտը միայն փնտռելով՝ ամեն հարաւոր պատրուակներով եւ միջնորդութեանց իրենց դեսպաններուն՝ ի դիպել առ թիւ՝ կը խուսափեն դաշամբ առհմանուած գրամն հատուցանելէ, զոր կարծես ապացուցանելու համար՝ երկու ցաւակը օրինակներ յաւալել կը բերէ:

Բաց աստի՝ ընդունած ենք շնորհակալութեամբ Մալխասեանցի՝ Հորոտ-Մորոտ, Վարդանի՝ Հնեոցը, Ա. Չօպանեանի՝ la litterature arménienne (ի թերթի Revue Encyclopédique Larousse, թիւ 260 եւ 261), Տ. Յակոբեանցի՝ օղբ եւ կեանքը, Margoliouthի եւ Syro-Armenian Dialectը, Տարաւարեանի՝ Առողջարանութիւնն, Սահ. Եպիսկոպոսի՝ Բաղդատուութիւնն եւ Տիւզնդեանի՝ Գործնական Համարակալութիւնը, որոց վրայ յաջորդ թուով կը խօսիք:

ԱՅԴՈՒՅԻՆ ԹՐԹԹԻՆԻ ԺԱՂԵՒՓՈՒՆՔ

1. Օգնութիւն հայ աղքատ ուսանողներու: — 2. «Բիւրակն», լրագիր եւ Ա. Մէլիքի Հնագիտութիւնը: — 3. «Սոյսիսիս» խափառում: — 4. Մովսիսի Յոսեանցուն պաշտպանները: — 5. «Մնահտ» հրատարակելու:

1. Օրին-նիւն հայ աղքատ ուսանողներու: Ղազ. Պետրոսեան՝ Մոսկուայի հայ ուսանողներուն անունաբ Մշակի մէջ (թ. 186) կը յայտնէ իւր խորին շնորհակալութիւնը Պր. Յովհաննիսեանցին, Ա. Զօրարեանցի եւ Յ. Սունդուակեանցի՝ որոնք իրենց ծանօթից ջրհանին մէջ փողոված են իբր 150 բուրլի յօդուս վերայիւնալ հայ ուսանողաց համար: Ա՛ր էր թէ այսպիսի բարերարներ յաճախ գտնուէին, պատուաւոր բոլոր աղքատ ուսանողաց երբեմն շնորհուհեալ չափ տառապանքներն ամբեցելու համար:

2. «Բիւրակն», լրագիր եւ Ա. Մէլիքի Հնագիտութիւնը, Պր. Մ. Մէլիքի վերայիւնալ (երես 377) գործոյն հայերէն թարգմանութիւնը կու տայ «Բիւրակն», լրագիր՝ հեղինակին գրաւոր թոյլտուութեամբն Առ. այսմ (թիւ 37, 38) առնչեմն ունինք միայն առաջին հատուածը: Թարգմանութիւնը, որ ընդհանրապէս բաւական աղտոտուած է, նաեւ համառոտուած, կ'երեւայ թէ շատ տեղ մութ պիտի մնայ ընթերցողներուն կամ անիմանալի, թէ եւ Յրգ. Թարգմանիչն անուշադ հասկացած է իւր գարծը: Երբ բերականակաւ տարբաց նկատմամբ բուսի՝ «ձեւերու զոգնութեան» ինչեք կարծեմ որ ընդամենը parallelisme բոսնի իմացուի. թերեւս լաւ եւս էր՝ զոգնութեան: Complexe որ է բաղմաման՝ կ'երեւայ թէ իբրեւ complice անունու եւս բոտ այմ հ՛յ. Բարգ Թարգմանուած է: Մէլիքի՝ մեր ուս, որ, եւս բաւերը կոչեր է anaphoriques որ է՝ վերաբերանալ. չգիտենք թէ ինչ մտքը Թարգմանիչը կ'ընտանանու տուած է ասոցը, անշուշտ՝ բազմաթիւ մ'առաջնորդութեամբ՝ anaphore ճարտասանական ձեւին անունին շփոթելով: Կոչուութիւն ցուցչորդ գերանունները կոչեր է՝ identité — նշանակութիւն, այլ ոչ նշանակութիւն, ինչպէս հ՛յ. Թարգմանութեան մէջ կը կարդացուի: Մեզի ամենեւեկ կը մնայ՝ Apocalypse — Եպոկալիսի՝ Յովհաննու բառին անկեղծալի թարգմանուած ըլլալը, Հայերէն գիմարողներուն համար բութ է հեղինակը. թէ ցուցականներն ինչ ծամբով (ինչ ծրագրով) հետազոտուի՝ է՝ արդէն լեզուն ինքնին կը ցուցնէ. — մենք այս խօսքը այսպէս տարօրինակ կը գտնենք Թարգմանաւ. «Հայերէնի ցուցականներու հետազոտութեան յայտագրին մէջ յառաջ բերուած են ներքին ցուցականներ»:

Այս քանի մ'օրինակէս կարելի է մնացորդ գուշակել. եւ մենք կ'ըսենք թէ. Դո՛ւտարաւ կ'ընայ հեղինակն այսչափ անկախ ազատութիւն շնորհած ըլլալ Թարգմանութեան, որն որ տեղ տեղ անհարազատ ըլլալէն զատ՝ շատ անգամ հասկանալի է՝ միայն գղղ. բնագիրը կարգաւէն ետըր:

3. «Մարտիրոս-է-Նիսիս» իմաստով: Հանգիտի Օգոստոս-Սեպտ. Թաւրի մէջ (էջ 284, հատ. 5) ծանուցած էինք որ Տիգրան Ե.Փ. Քիլիկիէական Մարտիրոս անուն հայերէն օրաթերթ մը պիտի հանէ եւերը, որուն նոյն առիթ մը շնորհաւորութիւններով ալ ըլլած էինք: Եւ թերեւս ցաւով կարեացիք թէ այս օրաթերթիս խափանուեր է զարմանալի մեկնութեան մը պատճառաւ, որ անշուշտ անյայտանէ կրնայ յառաջ եկած ըլլալ: Տիգր. Քիլիկիէական՝ չընկնեցաւ, եւ ի՞նչ ոչ «Մարտիրոս» գտնէ «Բանդի», անուն օրաթերթիւն ընթերցողաց հետաքրքրութիւնը պիտի գոհացնէ:

4. Մալխասեանցի իմաստով: Ղազ. Պետրոս Բիւրակագիրն «Մշակին մէջ շարք մը հատուածներով (թիւ 192, 193, 195) ապարդի կ'ըլլէ, խորատուելու եւ համոզուելու համար խորհնացողն հակառակորդները: Երբեք ինչ ուսումնականի երկրորդամանակայ փորձագետութիւնն յարգելով՝ հանդերձ՝ «քանի մտքը, որ քառասունամեայ